

Gobée, E. 1929. Een Loinansch verhaal. *Feestbundel uitgegeven door het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bij gelegenheid van zijn 150-jarig bestaan 1778–1928*, volume 1, 187–201. Weltevreden: Kolff.

FEESTBUNDEL

UITGEGEVEN DOOR HET
KONINKLIJK BATAVIAASCH GENOOTSCHAP
VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

BIJ GELEGENHEID VAN ZIJN
150 JARIG BESTAAN
1778 - 1928

Deel I

1929
G. KOLFF & Co. — WELTEVREDEN

Een Loinansch Verhaal

door

E. GOBÉE

Het volgende Loinansche ¹⁾ verhaal is er een van een overigens grootendeels onbewerkt gebleven serie, door de bekwame hand van den schrijver van den Sangadji (districtshoofd) van Loewoek (nabij Banggai) voor mij opgeschreven. Dr. ADRIANI heeft begin 1926 nog tekst en aantekeningen met mij doorgenomen en mij door tal van aantekeningen daarop in staat gesteld vele verbeteringen aan te brengen. Alle in de aantekeningen op den tekst voorkomende vergelijkingen met buurtalen en verwante talen heb ik aan hem te danken.

Ik moge allen, die als ik in de gelegenheid waren of nog zijn gegevens op taalkundig gebied in dezen archipel te verzamelen, zeggen wat onze uitnemende, thans overleden voorganger ADRIANI meer dan eens heeft opgemerkt, namelijk dat het een plicht is van een ieder, die daartoe in staat is, op deze wijze iets af te betalen van onze eereschuld aan Indië. Naast de gouden munt door hem gegeven, zij dit een penning onder het vele dat het Koninklijk Bataviaasch Genootschap in zijn feestelijk gedenkboek kan aanbieden.

Hikajat bonsing tiba balan.

Dagi (1) ko balan binasaende (2) tiba bonsing. Angko i balan inda' (3) nakita mamba momboeling malisa i ingke-ingkele (6). Jo, aha (4) nambamo (5) hi sohipi noe bondoi, ka aha nongala (5) malisa, toboekoe kinaan. Angko i balan ibe-ibe kinolaap (7)! He he! angko (8) i bonsing, boli hengge, inde'kita noetoempoet i ingke-ingkele. Bai madi ko i balan mompadjoeli. Sangkoeka (10) asi ka hongo (9) noe toempoe noe bondoi (11), ka tinoempoetnjo naha (12) i bonsing ba'aha (13) tiba i balan. I bonsing nalai hi poe'oen noe pe'eas, madi mohoempak i balan. Ka toboekoe lio i balan na i bonsing, tolo toka'annjo hi poe'oen noe pe'eas angko i balan: aba² asi nai bela, akoe aïde sinongkomo na nolio oko. Jo, atina apa na noebaœ (14). Ee! angko i bonsing, montamongi sipada

---

1) Het Loinansch of Loeinansch wordt gesproken in het Oostelijk deel van den arm van Celebes, die de Zuidgrens van de Tominiboct vormt.

i Ina'. Angko i balan: soba na koeboeboet. Angko i bonsing: pe'e da'akoe mamba djo'o-djo'on, boeboetdje (15). Sangkoeka ka binoeboet i balan, ka mimbela (16) nalima i balan. Satan mimbela naidekmo naia, angko i balan tanda (17) pe'e, na bonsing (18) oeka koepatei, taloe nongakalimo akoe; anoe o pe'eas (19), angkonjo sipada. Pobele (20) asi (21) lionjo naï bonsing, tolo toka'annjo hi patoe (22) noe oeani. Ha! angko i balan, okomo atina na nongakali akoe; jo, jo, angko i bonsing, kai ola (23) akoe na bonsing, bonsing tamboe-tamboen. Nomohokotmo naï balan. Jo, ii, apa atina noebaoe? Angko i bonsing: montamongi goong i Ina' (24). Angko i balan: soba na koebatong, angko i bonsing: pe'e naäkoe mamba djo'o-djo'on, batongdje. Nambamo naï bonsing, ka binatong i balan, aba² asi ka kinabekkabek noe oeani naï balan, sangkiding nate. Se', tanda pe'e nabonsing — bonsing oeka nongakalimo akoe, angkonjo da goong, taloe oeani. Nambamo lioi balan naï bonsing, tinoka'annjo hi bolo'noe lomontik (25). Ha! angko i balan, okomo bonsing na nongakali akoe. Angko i bonsing: da oko bela, bolong ola akoe na bonsing, bonsing tamboe-tamboen. Jo! ii, apa atina bela noebaoe. Ee, angko i bonsing, montamongi lian manaoe (26) i Ina', aide lamoe-lamoen (27) hi tano. Angko i balan: soba nakoekeke (28), angko i bonsing boli pe'e, naäkoe mamba djo'o-djo'on. Pobele kineke i balan, aba ka kinabekkabek noe lomontik, nalima i balan binangkak.

Se! tanda pe'e, na bonsing oeka taloe nongakali akoe. Nambamo lionjo, tinoka'annjo naï bonsing hi poe'oen noe lambangan. Ha! oko atina na nongakali akoe. O! angko i bonsing, bolong ola akoe nabonsing, bonsing tamboe-tamboen. Jo! ii, apa atina bela noebaoe? Ee, angko i bonsing, montamongi maliam i Ina'. Angko i balan: soba na hopolontoep. Angko i bonsing, lako (29) laga maa pe'e, nasangaloejoem ingko-ingkot. Paha (30) poliba (31) hi aide, lapas, hopolontoepdje. Nambamo naï balan nolaga sangaloenjo ingko-ingkot, ka aha noliba hi lambangan. Angko i bonsing: o! toëetoe-oetoes (32) balan, sampe loemontoepmo namaliam aide, boli komioe malai (33), ola hagai (34). Angko noe balan: ja, ma'ima'mo. Satan soemo aïtoe, pobele pinapoeoe i bonsing nalambangan. Pobele asi loemontoeep na lambangan. Angko i bonsing: hagai bela. Pobele nolohaga nabalan, aha ingko-ingkot: ha lele (35), ha lele. Sangkoeka asi ka nopapoeoe naha i balan, ingko-ingkot, nahopoe (36).

Tammat.

Verhaal van den spookaap en den aap.

Er was 'r eens 'n aap, die vriendschap had gesloten met 'n spookaap. De aap zei: kom, laten we lombok gaan stelen van de oude vrouw. Nu, ze gingen naar den kant van den tuin en ze haalden lombok weg. Die aten ze als maar op. De aap zei: nee maar wat was dat heet! Hee, hee, zei de spookaap, geen lawaai maken, straks worden we door de oude vrouw achternagezet. Maar de aap gaf d'r niets om. Nu, 't was niet lang, dat de eigenares van den tuin het hoorde, of ze zette hen achterna, den spookaap samen met den aap. De spookaap vluchtte in 'n boschje lang gras, de aap kon 'm niet meer vinden. Daar de aap maar niets gedaan had dan den spookaap zoeken, zei de aap toen hij hem had aangetroffen in 'n boschje lang gras, nu is 't toch te erg vriend, ik ben heelemaal rond geweest om je te zoeken. Wat doe je daar toch? Wel zei de spookaap, op 't zwaard van Moeder passen. De aap zei: laat ik het eens uittrekken. De spookaap zei: wacht, opdat ik 'n beetje uit de buurt ga, trek 't dan uit. Niet lang was de aap aan het uittrekken geweest, of hij verwondde z'n handen. Zoo dat ie verwond was, werd de aap boos. De aap zei: wacht even, de spookaap van zoo pas zal ik dooden, hij heeft niets gedaan dan me voor den gek houden; wat lang gras was, noemde hij 'n klewang. Hij ging den spookaap dan ook zoeken, toen vond hij hem onder een bijen(nest). Ha, zei de aap, jij bent 't die mij voor den gek heeft gehouden. Zeg, zeg, zei de spookaap, waarom ben ik alleen maar spookaap? er zijn hoopen spookapen. De aap zweeg. Zoo, ja, wat doe je daar? De spookaap zeide: op Moeders gong passen. De aap zei: laat ik er eens op slaan. De spookaap zei: wacht ik ga een beetje uit de buurt, sla er dan op. De spookaap ging weg, toen sloeg de aap er op; wat werd de aap toen door de bijen gestoken, hij was bijna dood. Zoo, wacht maar spookaap; die spookaap van zoeven heeft mij voor den gek gehouden. Hij zeide 'n gong, maar 't waren niet anders dan bijen. De aap ging den spookaap zoeken, hij vond hem in een hol met groote zwarte mieren. Ha, zei de aap, jij bent de spookaap die mij voor den gek heeft gehouden. De spookaap zeide: zeg eens jij, vriend, niet alleen ik ben spookaap, er zijn tal van spookapen. Zoo, ja, wat doe je daar vriend? Wel zei de spookaap, passen op Moeders oude bord, hier in den grond ligt het begraven. De aap zei: laat ik het uitgraven, de spookaap zei, nog niet, ik ga een beetje uit de buurt. Toen werd het door den aap uitgegraven. Wat werd ie me door de zwarte mieren gestoken, de handen van den aap zwollen op.

Nu wacht maar, de spookaap van zoeven heeft me aldoor voor den

gek gehouden. Hij ging hem zoeken, hij trof den spookaap aan in 'n bamboebosch. Ha, jij bent 't, die mij voor den gek heeft gehouden. O, zei de spookaap, niet alleen ik ben spookaap, er zijn tal van spookapen. Nu, ja, wat doe je daar vriend? Wel, zei de spookaap, op Moeders kanon passen. De aap zei: laat 't eens afgeschoten worden. De spookaap zei, ga eerst al je makkers hier roepen, laat ze hier allemaal inklimmen, daarna eerst zal het afgeschoten worden. De aap ging al z'n makkers halen, toen klommen ze in de bamboe. De spookaap zei: o, broeders apen, wanneer het kanon afgaat, dan moogt ge niet de vlucht nemen, alleen maar schreeuwen. De apen zeiden: ja, dat is goed. Toen 't zoo was, werd de bamboe door den spookaap in brand gestoken. Daar ging me toen die bamboe knallen. De spookaap zei, hard roepen, vrienden. Toen riepen de apen luide met z'n allen: „ha lele, ha lele”. 't Duurde niet lang of de apen waren allemaal verbrand, en dood.

Einde.

A a n t e e k e n i n g e n .

1. D a g i staat tegenover m a d i: er is, tegenover er is niet. M a d i is van een grondwoord d i, dat in de Filipp. talen als ontkenning voorkomt. D a g i heeft den zin van aanwezig zijn, over zijn, overblijven, blijven. D a g i k o m i a n h i a i a?: Zijn hier (nog) menschen? D a g i d o d o p n a m b a m o n a i b a l a n: toen het nog vroeg in den morgen was, ging de aap op weg. K i t a t o o e t o e - o e t o e s d a g i h i a i d e p e ' e: Gij broeders, blijft even hier. M e e s o e p o e a n t i a - t i a n a n, d a g i n o k o ' a l a n a l a i: er bleef alleen maar een drachtige over, die nog kon vluchten.

Het woordje k o maakt den indruk een lidwoord te zijn. Als zoodanig wordt ook gebruikt o (zie aantekening 19). De uitdrukking k o ' i k a n: visch, kan op zichzelf voorkomen, bv. als antwoord op de vraag: wat is dat daar in het water?, antwoord: visch: k o ' i k a n. Als regel zal men dit lidwoord evenwel na een der woorden d a g i of m a d i ontmoeten, in den zin van: er is, of er is niet, dit of dat. In de uitdrukking: i h e a n o e k o a d j a h a n?: wie heeft er 'n paard, wie houdt er 'n paard op na? is k o ook weder het lidwoord, dat het genus paard aangeeft, zoodat de uitdrukking zou kunnen staan voor: i h e a n o e (d a g i) k o a d j a h a n. Zoo nauw is k o met het

woord, waar het bij behoort verbonden, dat het als één geheel daarmede 'n persoonlijk voornaamwoord achter zich kan krijgen, bv. *m a d i ' m o k o t o e o e m a n j o*: 't (kind) had geen vader meer, woordelijk: niet was zijn 'n vader. Op geheel dezelfde wijze is geconstrueerd *m a d i k o ' i b a l a n n o m p a d j o e l i*: de aap gaf er niets om. Vóór het lidwoord *i* van eigennamen heeft *k o* hier eigenlijk geen zin; het maakt den indruk dat 'n zin als deze gevormd is in navolging van die, waarin *m a d i* gevolgd wordt door een door *k o* onbepaald gelaten substantief. Zoo ook: *a d i k o a k o e m a l a i*: ik zal niet wegloopen. Het is in deze laatste voorbeelden tot een nadrukswijzer geworden.

Het verschil van dit voorvoegsel met het adjectieven vormende *k o* in het Bare'e, vgl.: *k o b a n g a n i*: met inhoud, *k o r e ' e*: in het bezit van goederen, rijk, ligt niet zoozeer in de beteekenis der met *k o* in het Loin. gevormde woorden—deze zouden 'n geheel overeenkomstige beteekenis kunnen hebben — als wel hierin dat die woorden niet als adjectiva gebruikt worden. „Zijn er menschen in dit huis?“, kan men niet weergeven door: *k o m i a n m o n a b o n o e a a i d e*?, maar door: *d a g i k o m i a n k i b o n o e a a i d e*. Loin. *k o m i a n*, *k o ' i k a n*, *k o a d j a h a n*, kunnen daarom in beteekenis niet zonder meer naast het Bar. *k o b a n g a n i* gesteld worden.

2. *B i n a s a e n d e*: perf. van *b a s a e n d e*: bevriend zijn. *B a s a e n d e* naast *b a s a b e l a* of *m o s a e n d e* en *m o t o b e l a*: bevriend zijn. *S a e n d e* en *s a b e l a* hebben het eenheidsprefix *s a-*, dat hier is weer te geven met ons mede- in medestander, enz. Vgl.: *b a s i n d o e a*: van elkaar houden van jongelieden, die 't ten aanzien van hun aanstaande verloving eens zijn. Behalve de laatste uitdrukking, die algemeen gebruikt wordt, is het voorv. *b a* in de andere voorbeelden Loewoeksch dialect. *S a e n d e*: van jonge vrouwen en meisjes, vriendin; *i h e n a s a e n d e o e m*: wie is je vriendin? *B e l a* wordt ook door vrouwen tegen vrouwen gebruikt: *o o b e l a*, *b o a o e t a n d a m o n g o l i*: zeg vriendin, breng eens wat groente, opdat ik die koope. (Zie voor het voorvoegsel *b a*, B. T.¹⁾ III blz. 279.)

3. *I n d a '* of *i n d a ' m o* het gewone woord voor kom, vooruit!

4. *A h a*, voornaamwoord van den derden persoon meervoud. *A h a*, Bob. *a r a*, zal wel een substantief zijn, misschien een zelfstandige vorm van *r a* dat ook in *s i r a* van het Bar. voorkomt en het oude pron. van

1) B.T. wil zeggen: de Bare'e sprekende Toradja's van Midden-Celebes door Dr. N. ADRIANI en Dr. ALB. C. KRUYT.

den 3 p. mv. is, in het Loin. thans *o-* geworden, uit *h o*, uit *r o*, uit *r a*. De zelfstandig gebruikte voornaamwoorden zijn: *a k o e*, *o k o*, *i a*, *k a m i*, *k i t a* (ook voor den 2^{den} persoon enkelvoud tegenover ouderen of lieden van rang of aanzien), *k o m i o e* en *a h a*. Bezittelijk gebruikt zijn het *k o e* (geprenasaleerd na een open lettergreep tot *ngkoe*), *o e m* (omzetting van *m o e*, bv. *b o n o e a o e m*: jouw huis, soms met een glijklank *j o e m*¹⁾), bv. *s a n g a l o e j o e m*: jouw metgezel), *n j o*, *m a m i*, *t o* (geprenasaleerd tot *n t o*, welke pron. achterv. ook gebruikt worden en zeer veelvuldig voor den beleefden vorm in den 2^{den} persoon enkelvoud), *m i o e* en *n o e a h a*.

In plaats van de bovengenoemde zelfstandige voornaamwoorden worden ook gebruikt: *b e l e n g k o e*, *b e l e m a m i*, *b e l e n t o* en *b e l e m i o e*, in den zin van: ik (mijn persoon), wij exc., wij incl., (UEd.) en gijlieden. Zie ook B. T. III blz. 280.

De pronomina voor werkwoordstammen komen beneden ter sprake.

5. *N a m b a m o* en *n o n g a l a*, verleden tijd van de resp. intr. en trans. ww.vormen *m a m b a* en *m o n g a l a*. Men vergelijkte voor de beteekenis dezer vormen blz. 85 al. 2 deel III van Dr. ADRIANI's Bare'e sprekende Toradja's.

In vele gevallen wordt, gelijk uit dezen tekst en uit de door Dr. ADRIANI gegeven voorbeelden blijkt, naast de verandering van *m* in *n*, het achtervoegsel *m o* achtergevoegd. Een eigenaardigheid van dit achtervoegsel in het Loinansch, zooals het in het bergland van Lingketen gesproken wordt — de taal is hier door de weinige aanrakingen met Maleisch sprekende lieden het zuiverst bewaard gebleven —, is dat het zich assimileert met den sluitmedeklinker; is deze een hamzah, dan valt de *m* weg en alleen achter een open laatste lettergreep blijft *m o* onveranderd staan, bv. *m o b o s o e*: verzadigd, *n o b o s o e m o*; *m a m b a*, *n a m b a m o*; *m o b o e k e'*: vol, *n o b o e k e'o*; *m o k o e d j o e n*: stomp, *n o k o e d j o e n n o*; *p i i n*²⁾: langdurig, *p i i n n o*; *m a p a l a k*: ziek, *n a p a l a k k o*; *m o m b i l a n g*: tellen, *n o m b i l a n g n o* enz.

6. *I n g k e - i n g k e l e*: oude vrouw. Balantaksch *b i n g k e l e*, Bar. *b a n g k e l e*: vrouw. Bij de woordherhaling valt op te merken dat niet meer dan twee lettergrepen herhaald worden; heeft het woord een sluitconsonant, dan valt deze in het herhaalde gedeelte af, bv.

1) Voor deze *j* hebben andere talen een bilabiale *w*. Het feit dat deze *j* hier optreedt, doet niets af aan de opmerking in B.T. III blz. 84, dat het Loin. de *j* mist.

2) In de uitspraak hoort men: pijn, waarbij de *j* door den neus wordt uitgesproken. Een medeklinker, die sterk nasaal wordt uitgesproken in verscheidene woorden is de *h*, bv. *m a h a a p*: moerassig.

djo'o-djo'on: 'n beetje ver, p a h a-p a h a i: speeltuig, p a t i-p a t i m b i h a: aan weerszijden, i n g k o-i n g k o t: alle, t i k o e-t i k o e p: rondom, l a p i s o-p i s o k: de blinde, l a b o n g o-b o n g o n: de doove (l a is in deze beide laatste woorden een in het Loewoeksch dialect voorkomend, aan het Boegineesch ontleend lidwoord), k i n a b e-k a b e k: herhaaldelijk gebeten. Bij tweelettergrepige woorden heeft uiteraard alleen woordherhaling plaats, bv. i w i-i w i en s o n g k o-s o n g k o: alle. Volledige woordherhaling van meer dan tweelettergrepige woorden geeft in het Bar. een eenigszins andere beteekenis, bv. s a e o-e o: op denzelfden dag, s a e o-s a e o: dag aan dag. In het Loin. zijn mij geen voorbeelden bekend van geheele naast gedeeltelijke herhaling van hetzelfde grondwoord. Naast s a n g k o e k a: hoeveel en s a m b i h a: ter zijde, beteekenen s a n g k o e k a-s a n g k o e k a en s a m b i h a-s a m b i h a: enkele en aan weerszijden.

7. Het voorvoegsel k i n o, k o met invoegsel i n, duidt soms op het in sterke mate zijn of het in groote hoeveelheid hebben wat het grondwoord uitdrukt. K i n o l a a p en k i n o l o m p o bv. zijn perfecta van k o l a a p en k o l o m p o, geworden met heetheid, met grootte, die gebruikt worden in den zin van erg heet, buitengewoon dik. M i a n k i i t a k o d a k a: die man daarboven is enorm groot; k i n o m o m o t o n: door zwermen muskieten geplaagd. Voor de beteekenis van het infix i n worde overigens verwezen naar de B. T. III blz. 84 laatste alinea.

8. A n g k o of a n g k o n j o is hetzelfde als het Sangireesche a n g k o e e n g of o e n g k o e e n g, dat ook de beteekenis heeft: zei, zei-die. Het moet als een substantief worden beschouwd, want de woorden, die beteekenen „ik zei” worden gaarne in substantiefvorm gebruikt, bv. Bar. p a n t o' o k o e: ik zei. Buiten het Loewoeksche zegt men in stede van a n g k o n j o, k o n j o. K o n g k o e (spr. uit: k o o n g k o e) beteekent ik denk, ik vermoed, k o j o e m: gij denkt. 't Bar. gebruikt hier den ww.lijken vorm k o e t o' o: ik denk.

Ik trof den stam k o alleen aan in het werkwoord m o n g k o o: stamelen van kleine kinderen. Met den vorm a n g k o n j o vertoonen overeenkomst, a n o k a a n: rijst, wat gegeten wordt, a n o m p o l e e: de voorvaderen, feit. die voortbrachten, a n g k i n a b e k o e m: dat, waarin ge gebeten hebt. Uitgaande van den stam k o denkt men hier aan de mogelijkheid dat a ook in dit woord een demonstratieve kracht heeft, en het woord daardoor den zin krijgt: wat hij zeide.

9. H o n g o is hier een passief perfectum, oorspronkelijk gevormd

met het voorvoegsel *ni*, dat tot *i* is geworden dat in Loewoek eveneens weg is gevallen, maar in de bergstreken en in andere gedeelten van het Loinansche taalgebied nog bewaard is gebleven. Het passief van stammen aanvangende met een klinker, *h*, *l*, of nasalen, wordt namelijk gevormd door voorvoeging van *ni*, *in* (voor klinkers) en overigens van *i*. Zoo vindt men dus thans in de verschillende dialecten naast elkaar *nalanjo* en *inalanjo*: door hem gehaald, van den stam *ala*; *nakalangkoemo* naast *inakalangkoemo* van het ww. *mongakali*: voor den gek houden; *tolonepenjo* (voor *inepenjo*) *mami*: toen door hem geproefd werd dat het zoet was; *apânanngimanakonjo*: waar werd door hem op gewacht; *madikoïkanhoempak* (voor *ihoeempak*) *noeaha*: ze kregen geen visch; *laganjo* en *lionjo* naast *ilaganjo* en *ilionjo*: door hem geroepen en door hem gezocht, *nohenjo* voor *inohenjo*: door hem verkregen. Naast de reeds sub 5 genoemde praeteritaal-vormen van actieve ww. noem ik hier nog deze actieve ww.vormen: *noemoti*: ging langs het droogvallende strand, van den praes. *oemoti*, elders *mongoti*; *noemapos*: voerde krijgsdansen uit, van den praes. *oemapos*, imp.: *apos!* Bij analogie redeneerende kan men veronderstellen dat deze vormen ontstaan zijn uit *inoemoti* en *inoemapos*.

10. *Sangkoeeka*, dat hoeveel beteekent, heeft hier den zin van: niet lang duurde het of; de uitdrukking is elliptisch en staat voor *madi sangkoeeka*, zooals in het Fransch *personne, jamais, rien* en in het Bare'e *ngkabongo* (voor niets, zoo maar), vaak zonder ontkenning in ontkenningen zin worden gebruikt. Na een dergelijke tijdsbepaling, ook na een vraag, wordt het daarop volgende gezegde ingeleid door het voegwoordje *ka*; hetzelfde is het geval met den zin, die met het op die wijze voorafgaande in causaal verband staat, *sangkoeeka kahongo noe toempoe noe bondoika tinoempoetnjo ibonsing*: niet lang was het dat de eigenaar van den tuin het hoorde, of hij zette den spookaap achterna; *kadaakana momea mataoem*: waarom is het dat je oogen rood zijn?, *sangkoeeka kabinoeboet ibalan kamimbela nalimanjo*: niet lang was 't dat ('t gras) door den aap was uitgetrokken, of z'n handen raakten verwond.

Ka heeft in het Loinansch dezelfde beteekenis als in het Morisch, althans eene zeer nauw daarmede overeenkomende. Gelijk dat in de Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendelinggenootschap 62° deel,

3° stuk blz. 215 e.v. voor het Morisch werd aangegeven, kan men ook voor deze taal zeggen dat *ka* de kracht heeft om hetgeen daarmee is samengesteld, samen te vatten tot eene eenheid, als iets dat tot een voldongen feit is gemaakt, als een toestand, die uit het stadium van „worden” is getreden en nu het „zijn” heeft bereikt. Diezelfde samenvattende beteekenis heeft *ka* ook waar het een gevolgtrekking inleidt, zooals in het tweede gedeelte van het eerste hier boven genoemde voorbeeld, zooals ook in: *lapasdje mokoakat kamontogal*: eerst als men klaar zal zijn met het opruimen van het verbrande hout (op de ladang) dan gaat men de pootgaten steken; *lapasdje monosokamompapoei*: eerst na het schoonkappen der gevelde boomen, gaat men branden. Van zulke uitdrukkingen moet *ka* zich hebben losgemaakt om tot voegwoord te worden; eenmaal voegwoord zijnde wordt het ook zoo gebruikt dat er van de oorspronkelijke beteekenis niets meer te bespeuren is (blz. 216 van het genoemde opstel), bv.: *minsoop kamosabat*: naar binnen en weer naar buiten gaan, *dedengkatoete*: hond enkat. Als voegwoord tusschen subst. gebruikt men in de kuststreken veelal *tiba*: *balan tiba boeaa*: de aap en de krokodil.

11. *Bondoi* tuin, waar allerlei groenten voor dagelijksch gebruik in geplant worden. *Ale'* in het bijzonder ladang, waar padi en djagoeng worden geplant. *Pongale'an*: plaats, waar men 'n ladang gaat maken, *pinongale'an*: plaats waar men een ladang gemaakt heeft. Tuinen (ww.) *mombondoi* en *mongale'*. Voor het aanleggen van een padituin zegt men *mongkaeng*. Een verlaten ladang, jong bosch, nog niet geschikt voor ladangbouw en reeds lang verlaten ladangs heeten: *togolopo* (vomer van het bosch, van het woud), *koehat mongoeha* of *labong en oemoi*; onontgonnen bosch: *alasa*.

12. *Naha* staat waarschijnlijk voor *naäha* pers. vnw. 3° pers. meerv. *aha* met den nadrukswijzer *na*. Het woordje *na* wordt zoowel gevoegd voor zelfstandige naamwoorden, als voor voornaamwoorden en werkwoorden. Dr. ADRIANI noemde het op blz. 85 B. T. III 3° alinea v.o. een lidwoord. Aangezien het ook gebruikt wordt voor eigennamen, die reeds hun lidwoord hebben, *naibela*, *naibalana*, *naibonsing*, zal het wellicht beter zijn het een anderen naam te geven. Een enkele maal ziet men in plaats van *na* voor subst. of pron. *da*, *angkonjodagoong*, *taloeoeani* (regel 25), *daokobela* (reg. 27) wat geen verschil in beteekenis

geeft. Na is oorspronkelijk identiek met da, ook met het Bar. da en met het Boeg. na; meestal is het ons „en”, met gevolgtrekkende beteekenis „en dus”, of „en dan”; het is hetzelfde woord als het Maleische hendak, Napoesch ina. Niet hetzelfde is evenwel: pe'eda'akoe mamba (reg. 13) en pe'en'a'akoe mamba (reg. 31), daar da voor een ww.vorm steeds de beteekenis van „opdat” heeft, boamaa (maa'i) dakoe toa: breng het hierheen, opdat ik het zie; het Maleische soepaja djangan is hier: da boli; da bolimahome: opdat 't niet nat worde.

13. Ba'aha of ba'a-ba'aha: met z'n beiden; elders dan in het Loewoeksche, gemeenlijk oea-oeaaha: woordelijk: twee zijlieden.

14. Apanaanoebaoe?: wat doe je? De verschillende prefixvormen van het pronomen in enkelvoud en meervoud volgen hier, gehecht aan den w.w.stam soemboue: weten.

koesoemboue: ik weet het.

noesoemboue: jij weet het.

oesoemboue, noesoemboue: hij weet het.

osoemboue: men weet het.

osoembouento: wij (incl) weten het, ook: UEd weet het.

osoembouemi: wij (excl) weten het.

osoembouemie: gijl. weet het.

osoemboue'oe'aha, osoemboueno'aha: zijl. weten het.

Deze vormen worden betrekkelijk weinig gebruikt omdat men in vele gevallen de voorkeur geeft aan den nominalen vorm van het ww. Zeer veelvuldig, vooral in de spreektaal, wordt gebruik gemaakt van den onpersoonlijken vorm, waarbij voor den stam o- gevoegd wordt, verkort van ro-, overeenkomende met het Bare'era- of nda (zie de B. T. III blz. 84 3^e alinea van onderen). Noesoemboue als 3^e p. heeft zeker verwarring gegeven met noesoemboue 2^e p. en dit heeft zeker de verslijting van de n in de hand gewerkt. Het is mij opgevallen dat in de kuststreken, waar deze vormen weinig gebruikt worden, beide naast elkaar voorkomen. In het bergland is de n van noe reeds weggevallen. Noesoemboue moet ontstaan zijn uit nosoemboue, uit nasoemboue, vgl. njo uit nja. De overgang van oe uit o is het lichter worden van den klinker in de lettergreep, die vlak voor de geklemtoonde staat en daardoor met weinig nadruk wordt uitgesproken. Zoowel voor osoemboue als voor noesoemboue zijn derhalve de overgangen naar de bestaande vormen in de Bare'etalen aan te geven. Afwijkend is evenwel de vorming van de

meervoudsvormen, waarbij het onbepaalde voorv. *o* behouden blijft en de bezitt. voorn. voor de overeenkomstige personen worden achtergevoegd. Op de gebruikelijke wijze wordt voor den beleefden vorm 2° persoon enkelvoud, de eerste persoon meervoud gebezigd.

15. *B o e b o e t d j e*: trek 't dan eerst uit. Zooals ook uit de onder (10) genoemde voorbeelden blijkt, is de beteekenis van dit achtervoegsel, dat vaak 'n korte zinsconstructie mogelijk maakt, z.v.a. maar, slechts, nog maar, nog slechts. Het is het Bar. *dja*, dat waarschijnlijk ook in het Mal. *s a h a d j a* en *s a n g a d j a* zit, bv.: *a t i n a ' d j e n a ä h a*: ze zijn nog ginds; *s a n g k o e t m o s o e m o a i a d j e k a a k o e n o m p e d j a t a n o a i a*: eerst nu (woordl. tot zoo lang als nu eerst) is 't dat ik dezen grond heb betreden; *o h a n i d j e n a o k o m a m b a i m o n a*: als we nog maar op een kleinen afstand zijn, dan ga jij vooruit; *t o l o d j e d o d o p*: slechts toen het de dag van morgen was; dus, den volgenden morgen.

16. *M i m b e l a*: 'n wond hebben. 't Zelfde voorvoegsel wordt gebruikt voor het aanhebben van kleedingstukken: *m i m b a d j o e*, *m i n s a p a t o*. Voor gewond, meer zooveel als: behept met wonden, wordt ook de stam *bela* met het suffix *o n* gebruikt (vgl. B. T. III blz. 278 3^e alinea), *d j a g a n a o k o b e l a o n*: pas op dat je niet gewond raakt. Dit voorv. *mi* is waarschijnlijk een oudere vorm van het Bar. *m ě* en is misschien het Minahassische *m ě* in *m ě l a w ě n*: 'n schaamgordel aanhebben, *m ě p o r o n g*: een hoofddoek ophebben, *m ě w ě r a'*: spelen.

17. De uitdrukkingen *t a n d a p e'e*: wacht even, *b o l i p e'e*: *djangan dahoe*, worden in geheel denzelfden zin gebruikt. *P e'e* wordt in de beleefde spreektaal voortdurend gebruikt in den zin (doe dit of dat) even, (wil dit of dat) even (doen); *l a g a p e'e*: roep eens even; *i m b o m a a (m a a 'i) p e'e*: kom eens even hier enz.

18. *N a b o n s i n g o e k a* (reg. 15). *O e k a* staat hier voor *o e ' o e k a*: zoo net, zoo even.

19. *O p e ' e a s* (reg. 16). Naast het bekende lidwoord voor eigenamen en soortgelijke woorden, dat ook in den genitief *i* is (zie t.v.p. Dr. ADRIANI, aantekening 12 en blz. 277 2^e alinea v.o.), ben ik geneigd in dit *o* een lidwoord voor soortnamen te zien. Men hoort het uiterst zelden. Op mijn vraag hoe een soort gierst (Bar. *djole kodjo*) in een ladang heette, werd mij geantwoord: *ò d j o l e*. Over die plant sprekende zeide men verder *d j o l e*, niet *o d j o l e*. Een ander verhaal geeft: *m i s a k o a t i n a n a l i m a n g k o e*, *o b a k a t n o e t o n g k e n a ä t i n a a n g k i n a b e k o e m*: dat is m'n hand niet, mangrovewortel is het,

waarin gij gebeten hebt; *kai ba oe apaa, naöbinatang opoösoa*: waarom 'n dier tot echtgenoot te nemen?

20 *Pobele* is een, vooral in het Loewoeksche veel gebruikt voegwoord,— in de bergkampongs gebruikt men het niet—, dat dikwijls met *toen* vertaald kan worden; *pobele ahainsoeuele'*: toen gingen ze naar huis. In verbinding met het bijw. van tijd *sadje* (pas) dus: *sadje.....pobele*, dan wel: *satan.....pobele*, ook: *sangkoeaka.....pobele*, heeft het den zin van, niet zoo..... of daar, pas..... of daar, nog niet lang..... of toen. Er ligt in het woord in deze verbindingen gebruikt iets van: plotseling, onverwachts gebeurde dit of dat. *Sadje montoloknaia, pobele kinabeknoe boeaa*: niet zoo had hij het beetgepakt of daar werd ie me gebeten door den krokodil. Wijst dus *pobele* op een gebeurtenis die den hoorder nog niet bekend is, herinnerende aan een reeds bekend of vermeld feit gebruikt men *belemo* bv. *himona madi komioe nongka'ahobelemo otamioe binatang*: vroeger wilden jelui niet, toen zaagt ge het dier (waarin de schoone jongeling verborgen was). *Bele* ontmoetten we ook (aant. 4) in de voorn. *belemami, belengkoenz*. Het woord is synoniem met *Bare'e kodjo* (werkelijk), dat weer identiek is met *koro* (lichaam), waardoor de beide beteekenissen van het woord in het Loin. tot hun recht komen. Het voormelde *belemo*: toen, krijgt zoo den zin van: wat ge werkelijk zaagt, *pobele* dien van het *Bar. kodjo*: waarlijk, inderdaad. Als interj. heeft ditzelfde woordje, met nadruk uitgesproken: *beleemo* den zin van het *Mal. biarlah*.

21. In *pobele asilionjonaïbonsing*, heeft *asi* de beteekenis van het tusschenvoegsel *nu*: Nu toen werd de spookaap door hem gezocht of, zooals in de vertaling, hij ging den spookaap dan ook zoeken. *Madi asi piniin nasagin ihe'a nimboe'amono*: nu 't duurde niet lang of de pisang van de schildpad begon vrucht te dragen; *dodop asi dagi soeboe nambamo naïbalan*: den volgenden morgen nu, toen 't nog heel vroeg was ging de aap op weg.

22. *Hipatoe noe bonoea*: onder het huis; beneden in de diepte: *ialoeknjo* (bv. in de diepte van een ravijn, waar men boven langs loopt); *hinatan*: vóór het huis; *hipopasan* of *hipadoet*: achter het huis, *popasan*: erf (*mompas*: wieden); *hioene noe bonoea*: in het huis; *iahopkoe*: vóór mij; *hikoengkoe*: achter mij; *mambaimona*: vooraan loopen,

vooruit loopen, *m a m b a i m i h i*: achteraan komen, nakomen; *s a m b i h a k o a n a n*: rechts, *s a m b. k o i i*: links. Hi is uit *r i* ontstaan en *i* weer uit *h i*. Het is identiek met Mal. *d i*.

23. *K a i o l a a k o e*: waarom alleen ik? *B o l o n g o l a a k o e*: niet alleen ik; *k a i b a o e a p â*: waarvoor?, *b o l o n g b a o e a p â*: niet voor 't een of ander, zoo maar; *b o l o n g o l a a k o e n o n g k a a n*: niet alleen ik at. Het woordje *o l a* komt in 't Bar. voor in de priestertaal in den zin van het caus. *a k a*, verder vindt men in het Bar. *o j a*: alleenstaande, *p o j a*: 'n alleenstaande boom.

24. *G o o n g i I n a*: de gong van Moeder. *I n a* is de grondvorm, die als ouderwetschheid nog in de verhalen is blijven voortleven, want het gewone woord voor moeder is *t i n a*, ontstaan uit *t o e i n a*, waar *t o e*, evenals in *t o e o e m a* (vader) en Bar. *toeama*, *toekaka*, *toea'i*, zoo ook bv. in het Soendaneesche *toebagoes* (een titel) een vereerend voorvoegsel is. Grootvader en grootmoeder zijn *k a i'* en *k e l e*. *T o e o e m a* en *t i n a* zijn in den voc. *m a m a'* en *n e n e*. Dit zijn vocatieven uit de kindertaal. Kinderen laten graag een woord van 2 lettergrepen, dat met een klinker begint, aanvangen met eenzelfde medeklinker als die waarmede de 2^e syllabe aanvangt, bv. Bar. *s a s o e* voor *a s o e* (hond), bij ons: tante, Latijn *amita*, gesyncopeerd tot *anta*, Eng. aunt. Zoo is de oude vorm van *o e m a*, nl. *ama*, tot *mama'* geworden en *ina*, *ine* tot *nina*, *nine*, *nene*. Zoo zijn ook de Maleische vormen *mamak* en *nenek* ontstaan. In het Tontemboansch worden *a p o'*: grootvader, *i t o'*: oom, *a m a*: vader in den vocatief tot *p a p o'*, *t i t o'*, *m a m a'*. Ook het Loin. *b a b a* stamt uit de kindertaal. In de bergstreken zeggen alleen kleine kinderen tegen hun vader: *b a b a*; in het Loewoeksche (strand) wordt het algemeen door kinderen tegen hun vader en tegen lieden van aanzien gezegd; *o o b a b a k a i b a o e a p â n a o b i n a t a n g o p o' o s o a?* (zie aant. 19). De naam die een moeder naar haar kind draagt, als Moeder van die of die is de *p o n t o t i n a' i a n*, van den vader is het *p o n t o t o e m a' i a n*; de ww. die hierbij behooren, zijn: *m o n t o t i n a' i* en *m o n t o t o e m a' i*. De *i* hierin is het lidwoord in den zin van: *t o e m a i* of *t i n a i*: de vader of de moeder van..... *O l i l i* 'n naam niet gebruiken (voor *o* zie aant. 14) omdat die van vader, moeder of 'n ouder familielid is. *T a t o e* noemt men in 't algemeen een kleinen jongen, eigenlijk alleen een jongen van goede familie; tegen 'n klein meisje zegt men in 't Loewoeksche *i k i* (van *p i k i*: vag., conform Bar. *i e t i* van *l e t i* (id.), elders gebruikt men daarvoor *o e d o e*.

25. De gewone kleine mier heet *s o o m*, Bar. *sodjo*, Minah. talen: *sërëm*, *sërëm*. De roode bijtende mier *a t a k*.

26. *M a n a o e* is het woord dat algemeen gebruikt wordt voor oud van voorwerpen; nieuw is *b o e ' o o* of *b o e ' o i*.

27. Van den stam *l a m o e n* is *p o l a m o e n a n* het gewone woord voor begraafplaats.

28. In aansluiting met aantekening 12 zij hier nog gewezen op de in dit verhaal vervatte voorbeelden van de voorvoeging van het nadrukgevende *n a* voor de als prefix gebruikte pers. voorn. *s o b a n a k o e b o e b o e t* (reg. 12), *s o b a n a k o e b a t o n g* (reg. 21), *s o b a n a k o e k e k e* (reg. 30), *s o b a n a o p o l o n t o e p* (reg. 38) waarbij o de onpersoonl. vorm van den 3^{en} persoon is.

29. *L a k o* imp. *ga!* *L a k o p o l i o d o i*: *ga* geld zoeken, *l a k o p i n s o e s o e l e'*: *ga* en keer naar huis terug, *l a k o l a m b a*: *ga* hier van daan. Overigens wordt *l a d j a n g* in zijn verschillende afleidingen als *l o e m a d j a n g*, *l a l a d j a n g*, *l a d j a l a d j a n g*, *k o l a d j a l a d j a n g* enz., die beneden nader ter sprake komen, in den zin van 'wandelen', 'gaan' gebruikt, *l a k o* alleen in den imp. vorm.

30. *P a h a*: allen. *P a h a p o d j i d j i n a k o m i o e*: *gaat* allen op een rij staan; *p a h a m o b i n e a n n j o m o m a n g a n*: aan allen werd door hem sirih gegeven. *P a h a* is hetzelfde woord als het Jav. *p a r a*, dat een meervoud vormt. Vgl. Bar.: *parasi pae*: de padi is allemaal op.

31. *P o l i b a* is ook het gewone woord om iemand uit te noodigen de trap op en binnen te komen: *p o l i b a m a a* (*m a a ' i*): *kom* boven.

32. *M o t o ö e t o e s*: broers of broer en zuster zijn; *m o t o ö e t o e - o e t o e s*: familie van elkaar zijn; het 'o broeders' hier is dus niet in den strikten zin op te vatten. *T o* komt ook voor in *t o m i n s a n m o ' a n e*, *t o m i n s a n b o ö e n e*: neef en nicht. Ten aanzien van de beteekenis van *t o*, zou deze hier kunnen zijn: geworden tot, wat het prefix *t o* aanduidt. Hoewel men in eenige straks te noemen woorden geneigd is *t o* te identificeeren met het Bar. *t o* in Tolage, Topebato, Topobare'e, welke den zin hebben van: bewoners van Pebato, van Lage, sprekers van de Bar. taal, kan *t o* hierin ook wel den evengenoemden zin hebben. In het Loin. toch vindt men thans tenminste *t o* niet meer in de beteekenis van mensch. Lieden, die Loin. of Saloeansch spreken heeten *m i a n l o i n a n*, *m i a n s a l o e a n*, niet *t o l o i n a n* enz. De bedoelde woorden zijn: *t o m o m o ' a n e*: mannen, *t o b o b o ö e n e*: vrouwen, *t o a n a*, *a n a k*: de kinderen (*p o i t a t o e l o e h i a n t o a n a - a n a k*

vraag hulp aan de kinderen), *antotoeoe-toeemo*: de menschen op leeftijd, *tominoeat*: de geesten der overleden voorouders.

33. *Malai*: wegloopen; *palaimo boli hoemaang*: maak dat je weg komt, huil niet! *mompalaïi*: in den steek laten, *kampoeng aïdjo pinalaian noe mian*, die kampong is door de menschen verlaten, *akoe tinompalai*: ik ben ontsnapt, feit.: ik heb kunnen ontsnappen (aan een gevaar). Het *to in tompalai* is te vergelijken met het Bar. *te in tepangkoni*, *tepowose*, *teponoentoe*: tot eten kunnen komen, tot roeien kunnen (hebben kunnen) komen, aan het woord hebben kunnen komen.

34. *Hagai*: schreeuwt, juicht! *Mohagai*: met z'n velen schreeuwen, juichen, *molo haga*: hard roepen, juichen, schreeuwen¹⁾; *molo boo*: iemand heel hard roepen, door te roepen: *boo.....* volgt de naam van den geroepene, *molo ais*: den krijgskreet aanheffen.

35. De stam *lele* komt voor in *monsalelei*: 't al heen en weer springende gillen van de vrouwen, terwijl de mannen een krijgsdans uitvoeren. Zij houden daarbij een doek in de handen, waarmede ze hem als 't ware trachten tegen te houden, anderen meer op een afstand, vuren al gillende en springende den dappere aan. In het Bar. heeft *lele* de beteekenis van heen en weer gaan, ook: venten; *djoe'a lele*: besmettelijke ziekte; *melele*: over een smalle plank gaan.

36. *Nahopoe*: dood, omgekomen met z'n velen. Van menschen gebruikt is 't grof: *pahapahopoe nakomioe*: val jelui allemaal dood, stik!

In het Bar. is *hopoe*, *ropoe*; *naropoe nto Napoe*: uitgemoord door de *To Napoe*. *To Pajapi maropoemo*: de *To Pajapi* zijn gestorven.

37. *Hikajat* is een Maleisch woord. Het Loinansch heeft voor geschiedenis, verslag: *sisikon*; *monsisik*: een verslag doen, vertellen; *ondoe-ondoeon*: volksoverlevering, sprookje.

Bonsing, het dier, dat met den aap in den titel van het verhaal genoemd wordt is naar alle waarschijnlijkheid de spookaap. In het Bobongkosch, een ouderwetsch Loinansch heet dat dier *bontjing* en in het Tominisch *boensili*.

Sipada reg. 11 is het Port. *espada*, degen.

1) In de Parigische talen heeft *raga* den zin van elkaar nazitten, najagen.